

Сподіваємося, що ця книжка, яка змушує нас поглянути на темний бік деяких реалій богопосвяченого життя, допоможе почути й відгукнутися на заклики папи Франциска: «Християн з усіх спільнот світу хочу особливо попросити дати яскраве і притягальне свідчення братньої єдності. Нехай усі захоплюються тим, як ви дбаєте одне про одного, як підтримуєте та супроводжуєте одне одного»⁷.

*Наталі Бекар, ксаверіанка,
заступниця Генерального секретаря Синоду єпископів*

ВСТУП

Коли я вирішив написати для журналу *La Civiltà Cattolica*⁸ статтю про зловживання владою у жіночих чернечих спільнотах, то навіть уявити не міг, яку увагу та який потужний резонанс вона викличе. За короткий час я отримав численні листи та імейли від черниць, колишніх черниць, священників і мирян з усіх куточків світу: деякі з них були повні критики, однак більшість авторів погоджувалися щодо актуальності порушеної теми і підтримували мене у необхідності розвивати її глибше. Та найбільше вразив факт, що історії, про які йшлося в тих листах, мають спільні риси. Скажімо, тенденція тримати на посадах одних і тих самих осіб протягом тривалого часу, навіть понад 30-40 років. Це серйозний ризик для тих, хто має владу: виникає схильність ототожнювати себе із роллю та плутати власну волю з волею Бога і навіть жорстко нав'язувати її цілому Згромадженню або спільноті. А ті, хто підлеглі, своєю чергою ризикують плутати пошук Божої волі зі схваленням владою. І, таким чином, в ім'я єдності придушується будь-яка думка, що не відповідає думці тих, хто має владу.

⁷ «Радість Євангелія», 99. – Прим. ред.

⁸ Див. G. Cucci, «Abusi di autorità nella Chiesa. Problemi e sfide della vita religiosa femminile», *La Civiltà Cattolica*, 2020, III, с. 218-226.

Усі ці прояви папа Франциск називає *негнучкістю мислення*: ототожнення людини з її функцією та плутання єдності з одноманітністю⁹. Звідси труднощі розпізнати, ще до того як висловити, проблеми такого стилю життя: людина почувається іншою, відкиненою, ворогом чернечого Згромадження.

До того ж виконання ролі, в певному сенсі священної, може легко призвести (якщо немає належного контролю) до ризику зловживання довірою, з якою особа відкриває своє сумління, особливо якщо вона слабка і нею легко маніпулювати, користуючись своєю посадою, щоб задовольняти особисті потреби або нав'язувати власну волю. «У католицькому богослов'ї, і не лише в ньому, найпотаємнішим осердям і святилищем людини є її індивідуальне сумління [...]». І завдання того, хто супроводжує, полягає не в тому, щоб постійно вказувати людині, що вона має робити, а радше в тому, аби допомогти їй, проливаючи світло на те, що вона вважає найкращим для себе. Займати місце чужого сумління це, по суті, зловживання сумлінням»¹⁰.

⁹ «Там, де присутній Дух, завжди існує рух *versus in unum*, до єдності, але ніколи — до однорідності. Дух завжди зберігає прийнятну множинність різних груп і поглядів, узгоджуючи їх у їхній різноманітності. Тож якби певна група чи особа заходилися наполягати на тому, що єдиний правильний спосіб «читання» того чи того знака відомий тільки їй, це можна було б трактувати як пересторогу». (Папа Франциск. Помріймо. Шлях до кращого майбутнього / пер. А. Маслох, електронна книжка. Львів: Свічачо, 2023, с. 72). Одразу після цього згадується зведення людей до їхніх функцій як «спокуса жорсткого мислення».

¹⁰ D. Cito, «*Brevi annotazioni canonistiche sul concetto di abuso di potere e di coscienza*», Tredimensioni, 2020, n. 3, с. 309.

Загальнопоширена криза?

Згідно з відомостями Конгрегації у справах Інститутів богопосвяченого життя і Товариств апостольського життя, у 2018 році канонічні візитації проведено у 3,8 % інститутів. Оскільки йдеться про офіційну статистику, можна припустити, що ця цифра є лише вершиною айсберга загальнопоширеної кризи. Свідчення, наведені у цій книжці, отримані з різних Згромаджень та країн. Та насамперед не можна забувати, що Церква — це тіло, як нагадує нам святий Павло (див. 1 Кор. 12, 26-27), і коли страждає один член, то страждає все тіло. Обмежуватися збором точних цифр та статистичних даних чи ідентифікацією відповідних Згромаджень, аби стверджувати, що ця проблема нас не стосується, — це спосіб уникнути конфронтації. Це, втім, закінчується повторенням тої самої динаміки, яка вже проявилася у справі сексуальних зловживань, здійснених священниками: перед лицем наданих фактів люди здебільшого захищалися, заявляючи, що проблема маргінальна, траплялася в інших місцях і не мала ніякого стосунку до їхніх спільнот, однак потім їм доводилося знічено визнавати, що просто не хотіли порушувати цього питання.

Так само й у свідченнях черниць, які зазнали сексуальних зловживань з боку священників, видно, що реакція представників влади, як чоловічої, так і жіночої статі, часто була однаковою. Переважало бажання захистити добре ім'я монастиря шляхом жертвування потерпілою: черницю, яка зазнала насильства, пере-

водили деінде, звинувативши її в тому, що вона сама спокусила священника, а священник тим часом залишався на своєму місці й продовжував свою хижацьку діяльність. Якщо ж насильство здійснювала жінка, така форма звинувачення набувала ще більшої сили.

У всіх цих історіях мене вразила одна спільна деталь: одностайне прохання гарантувати анонімність – як особи, яка подала свідчення, так і Згромадження, до якого вона належала. Причина здається очевидною, однак викликає цілу низку запитань щодо здійснення служіння влади та розуміння обіту послуху: як це насправді відбувається у тих чернечих спільнотах?

Тема влади у дусі Євангелія, що ґрунтується на служінні, а не на страху (напр., пор. Мр. 10, 42-45), широко представлена у Документах Церкви. У цих текстах чітко вказано на відмінність між владою як утиском та владою як авторитетом і охарактеризовано того, хто покликаний бути пастирем і піклуватися про свою паству¹¹. Ісус у Євангелії викликає у своїх співрозмовників (навіть у найбільш ворожих) цілу гаму почуттів, однак ніколи страх, хоча й усі визнають Його Тим, хто «навчав їх, як повновладний» (Мт. 7, 29). Також у притчах Він представляє Бога, який навіть

¹¹ Наведу лише кілька документів, що з'явилися останнім часом: Конгрегація у справах Інститутів богопосвяченого життя і Товариств апостольського життя, «Служіння влади і послух. *Faciet tuam, Domine, requirat*», 11.05.2008 р.; «Нові бурдюки для нового вина. *Vid II Vatikanského Soboru*: Богопосвячене життя і наявні виклики. Керівні вказівки», 6.01.2017 р.; «Дар вірності та радсть витривалости. *Перебувайте у моїй любові*», 27.03.2020 р.; Папа Франциск, Апостольський лист «Як любляча мати», 4.06.2016 р.

у мить суду завжди заохочує нас відкрити наші серця і вести діалог у правді. Повернення до цих джерел могло би знову надати богопосвяченому життю свіжості та життєвої енергії.

У цьому контексті наведені у цій книжці історії свідчать, що надто довго тему послуху розуміли неправильно: настоятель чи настоятелька – не деспот чи абсолютний володар, а людина, поставлена служити спільноті. Займає місце Бога тією мірою, якою ставиться до підлеглого як до того, хто займає місце Христа. Якщо настоятель погано поводить з підлеглим, він погано поводить з Христом. Обов'язок послуху паралельний до обов'язку проявляти духовне батьківство та материнство¹².

Чому ці сестри не змогли висловити своїм настоятелькам та співсестрам у спільноті власного душевного неспокою? Як вони жили в послуху упродовж усіх цих років? Як оцінено їхній внесок у життя спільноти? Деякі черниці, незважаючи на відповідальні посади в своєму монастирі, мусили пасивно підкорятися та лише виконувати те, що вже вирішили вищі настоятельки, особливо коли йшлося про важливі питання.

Ще одним сумним аспектом цих історій є ризизм. Мимоволі виникає запитання: як він пов'язаний із описаними тут проблемами? Багато жінок

¹² Див. також широку дискусію, яку отець Дісмас де Лассю присвячує цій темі на богословському, канонічному та духовному рівнях («*Risques et dérives de la vie religieuse*». Передмова о. José Rodríguez Carballo. Париж, 2020, с. 147-198).

розповідають, що їх оцінювали за кольором шкіри або країною походження, незалежно від їхніх особистих рис чи кваліфікації – це своєрідне феодальне мислення, яке далі процвітає у непоодиноких монастирях.

Необхідність поглянути ширше

Під час праці над статтею я несподівано натрапив на дослідницький аналіз під редакцією генерала Ордену картузіанців отця Дісмаса, вміщений у книжці «Загрози та викривлення у чернечому житті» («Risques et dérives de la vie religieuse»). Книжка широко і на підтверджених документально фактах аналізує хворобливі прояви у чернечому житті, а також діяльність структур, які їх поширюють, аж до цілковитого паралічу. Важливим прикладом такого структурного підходу є свідчення однієї психологині, яка попросила зберегти її анонімність. Вона супроводжувала майже п'ятнадцять осіб, які жили в закритих монастирях і були з них видалені через суїцидальні схильності. Однак у них не виявлено ознак психічної неврівноваженості чи глибокої депресії. Причини появи таких схильностей були пов'язані зі способом життя: «Здавалося, що їх попросили відмовитися від усього особистого, від їхніх інтересів, їхніх талантів. Вони намагалися стати зразковими богопосвяченими святими, відмовившись від усього, до чого прагнули. Настанови спільноти диктували одне, а їхня душа прагнула іншого. І що більше вони намагалися пристосуватися, то більше посилювалися їхні сумніви,

конфлікти та погана самооцінка, аж до стирання їхньої ідентичності як доньок Господа і увірування, що вони стали здобиччю диявола... Тільки смерть могла звільнити їх від цих мук»¹³.

Більшість із наведених тут свідчень не стосуються форм насильства зі сексуальним підґрунтям, і саме через це випадки зловживань так важко ідентифікувати і досліджувати. Однак, як справедливо зазначає один автор, той факт, що за певну поведінку не можна притягнути до кримінальної відповідальності, зовсім не означає, що проблема не є серйозною з людського та духовного погляду, «насправді, інколи використовують саме це нерозуміння, щоб не надавати уваги руйнівному впливу, який така поведінка мала на життя людей, що стали її жертвою [...]. Духовне насильство можна також визначити, відштовхуючись від його наслідків, серед яких, наприклад, занижена самооцінка, викликана залежність, зниження здатності довіряти, емоційні реакції, такі як гнів, тривога та депресія. Експерти додають, що в деяких випадках може похитнутися навіть особиста віра в Бога»¹⁴.

¹³ Див. «Risques et dérives de la vie religieuse». Передмова о. José Rodriguez Carballo. Париж, 2020, с. 234. В одному з інтерв'ю отець Дімас де Лассус уточнює, що розпочав дослідження у відповідь на численні прохання вислухати «тих – переважно черниць або колишніх черниць, – хто не знайшов уважних вух, які б їх вислухали. Дізнавшись такі факти з розповідей про зловживання у дуже різних спільнотах, я поступово зрозумів, що ми зіткнулися зі серйозною проблемою» (<https://www.breviarium.eu/2020/02/25/dysmas-delassus-sophie-lebrun-lavie/>).

¹⁴ D. Cito, «Brevi annotazioni canonistiche sul concetto di abuso di potere e di coscienza», цит., с. 307-308.